

שופך דם האדם¹

"שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָךְ כִּי בְצַלְם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם" (בראשית ט ו').²

ספר האמונות והדעות מאמר ג

... דן על קין בעבור הרגו הבל, נד ונע בלבד, ודן אחרי כן בהריגה כל רוצח. וזה ג"כ איננו ביטול,³ כי הקב"ה לא צוה להרוג את הרוצח, כי אם בדיין ועדים. וכיון שלא נמצא זה בעת הרג קין את הבל, לא נתחייב ההרג, אך ענשו בזולתו. הלא תראה שאמר לנח (בראשית ט' ו') שופך דם האדם באדם דמו ישפך.⁴

בראשית רבה טז ו, פרשת בראשית

"ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל" (בראשית ב טז) - ר' לוי אמר: צוהו על שש מצות. "ויצו" - על עבודת כוכבים, כמו שאתה אומר: "כי הואיל הלך אחרי צו" (הושע ה יא). "הי" - על ברכת השם, כמו שאתה אומר: "ונוקב שם ה' " (ויקרא כד טז). "אלהים" - אלו הדיינים, שנאמר: "אלהים לא תקלל" (שמות כב כז). "על האדם" - זו שפיכות דמים, שנאמר: "שופך דם האדם" (בראשית ט ו'). "לאמר" - זה גילוי עריות, שנאמר (ירמיה ג) לאמר הן ישלח איש את אשתו וגו'. "מכל עץ הגן אכול תאכל" - צוהו על הגזל.⁵

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש יתרו פרשה ח

כיצד נתנו עשרת הדברות? ה' על לוח זה וה' על לוח זה.⁶ - כתיב אנכי יי' אלהיך וכנגדו לא תרצה, מגיד הכתוב שכל מי ששופך דם, מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך.⁷ משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה והעמיד לו איקונות ועשה לו צלמים וטבעו לו מטבעות; לאחר זמן כפו לו איקונותיו שברו לו צלמיו ובטלו לו מטבעותיו

¹ כבר נדרשנו לנושא רציחה ושפיכות דמים, הן בדברינו [קין והבל הרצח הראשון](#) בפרשת בראשית והן בדברינו [לא תרצח](#) בפרשת יתרו. בשניהם נדרשנו גם לפסוק שלנו שהרי הוא הציווי הברור הראשון של התורה, מלבד מה שאדם יכול להבין מעצמו, על רציחה או כלשון הרמב"ם: שמירת הנפש. ואם נכפול דברים ונחזור על מדרשים ומקורות שהבאנו שם, עם דולי המים הסליחה ובע"ה יקוים בנו: אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש (חגיגה ג ע"א).

² חצי הפסוק הראשון, הציווי והדין: "שופך דם האדם באדם דמו ישפך", מתקשר לפסוק בספר במדבר לה לג: "וְלֹאֲרָץ לֹא יִכְפֹּר לְדָם אֲשֶׁר שִׁפַּךְ בָּהּ כִּי אִם בְּדָם שִׁפְכוּ". החצי השני, נימוק הדין: "כי בצלם אלהים עשה את האדם", מזכיר לנו שאין זו הפעם הראשונה בה מוזכרת בריאת האדם או עשייתו בצלם אלהים. קדם לפסוק זה, הפסוק בבראשית א כז: "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצַלְם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם". שם לעניין הבריאה והבאת חיים לעולם וכאן לאיסור גדיעתם.

³ ביטול היינו טענה שהמצווה או האיסור שכתובים בתורה אינם תמיד בתוקף ובתורה עצמה כבר יש מי שלא קיים אותם. ראה שר"ג נלחם שם באלה "שיראו מהם ביטול צווי והזרה" ושטוענים על לקיחת אחות לאישה, על מעשה העקדה, פרשת בלעם ועוד.

⁴ רצח שייך למצוות השכליות, כלשון חכמי מחשבת ישראל הראשונים. ראה שמונה פרקים שמונה פרקים לרמב"ם פרק ו: "והם הדברים המפורסמים אצל בני האדם כולם שהם רעות, כשפיכות דמים, וגניבה, וגזל, והונאה וכו' ". גם אם לא כולם יסכימו עם דברי הרמב"ם שם שאלה מצוות שנפש מעולה גם לא משתוקקת להם (ראה דבריו שם), עדיין יסכימו כולם, לדברי אור החיים: "שהשכל מחייבם כגון כבוד אב ואם גניבה גזילה אונאה רציחה וכדומה" (אור החיים במדבר יט ב). לפיכך אולי אין איסור רציחה מיד אחרי בריאת העולם ודי לנו במצוות פרו ורבו, על צד החיוב, וקין נענש על דבר מוסכם ומושכל. אבל, אומר רס"ג, עונש הריגה לרוצח, לא היה ולכן קין קיבל עונש אחר ("עונשו בזולתו") ובא הפסוק שלנו, לתת הגדרה ועונש פורמליים, גם למה שנראה לכאורה פשוט וברור ולהעצים את המשמעות המוסרית והערכית של נטילת חיים שאולי היא לא תמיד היא שכלית וברורה והנפש לפעמים כן משתוקקת להם. כך או כך, חיפשנו קשר לפרשת השבוע שעבר, לרצח הבל ע"י קין, מכאן ואילך נדון בפסוק עצמו.

⁵ בניגוד לדעת יחיד בגמרא סנהדרין נו ע"ב: "רבי יהודה אומר: אדם הראשון לא נצטווה אלא על עבודה זרה בלבד" ושאר שש המצוות נתנו אחר המבול, ולמרות שגרת הלשון "מצוות בני נח", רוב המדרשים (כאן, סדר עולם רבה פרק ה, הגמרא בסנהדרין נו ע"ב, פסיקתא דרב כהנא יב ועוד) מקדימים את שש מתוך שבע מצוות בני נח, כבר לאדם הראשון בגן עדן (עוד לפני היותו יודע טוב ורע), כולל איסור שפיכות דמים שהוא עניינינו. "על האדם" מקדים את "שופך דם האדם" והרי לנו חיזוק למצוות השכליות ופתח להבנת עונשו של קין. אבל נראה שדרש ופשוט הפסוקים נשאר בעינו: דווקא כאן, אחרי המבול, אחרי שהותר להרוג בהמה וחיה ולאכול בשר, הצטווה האדם שלא לעשות בבני מינו את מה שהותר לו בבעלי החיים. ראה פירוש רמב"ן על הפסוק שלנו שמקשר את איסור שפיכות דמים עם היתר שחיטת בעלי חיים אחר המבול. ובמדרש אגדה (בובר) בראשית פרק ט: "שופך דם האדם באדם. ולמה החמיר הקב"ה בהריגת אדם, מה שלא החמיר בהריגת הבהמה, לפי שבצלם אלהים ברא את האדם, וזה בא ומיעט את הדמות".

⁶ ראה דברינו [עשרת הדברות – חמש כנגד חמש](#), בפרשת יתרו.

⁷ ראה בראשית רבה לד יד: "דרש ר"ע: כל מי שהוא שופך דמים מעלים עליו כאלו הוא ממעט את הדמות, מאי טעמא? שופך דם האדם באדם דמו ישפך, מפני מה? כי בצלם אלהים עשה את האדם". זה אותו רבי עקיבא שדורש במסכת אבות פרק ג משנה יד: "חביב אדם שנברא בצלם חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר (בראשית ט) בצלם אלהים עשה את האדם". שים לב שהוא מצטט את "בצלם אלהים" שלנו ולא זה של בריאת האדם בפרשת בראשית (ראה הערה 2 לעיל).

חסת על עצמך? כך, אם הרג אדם נפש, כאילו הוא מעביר איקונין של מלך והוא נידון ואין לו חיים, שאדם נברא בדמות מלאכי השרת. ואם הרג בשגגה נתן לו האלהים מקום שיברח לשם.¹⁵ ואם הרג במזיד, אפילו כהן גדול הוא נהרג.¹⁶

דברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן

"אורך ימים" - אמרו ישראל: היכן הוא אריכות ימים? אדם הורג נפש, ואף הוא נהרג, שנאמר: "שופך דם האדם באדם דמו ישפך" (בראשית ט ו), נמצאו הכל נהרגין ונרצחין בחייהם, ואיזו היא אריכות ימים! אמר להם הקב"ה: איכפת לכם, חייכם שאני מתקין לכם רפואה שתתקנו לכם ערי מקלט, שאם יהרג אדם בשגגה, יהא בורח לערי מקלט ונמלט מגואל הדם.¹⁷

דברים רבה ב כה, פרשת ואתחנן

... על ששה דברים נצטווה אדם הראשון על עבודת כוכבים, ועל חלול השם, ועל הדינים, ועל שפיכת דמים, ועל גילוי עריות, ועל הגזל ... ועל כלן יש סליחה חוץ משפיכות דמים, שנאמר: (בראשית ט) שופך דם האדם באדם דמו ישפך. א"ר לוי: והרי כמה בני אדם שהרגו ומתו על מטותיהן. השיבו אותו: מהו "באדם דמו ישפך"? כשיבואו כל בני אדם לעתיד לבוא, אותה שעה דמו ישפך. אמרו: מעשה בשני אחים שהרג אחד מהם את חברו. מה עשתה אמן? נטלה כוס אחד ומלאתו מדמו והניחה אותו במגדל. והיתה נכנסת כל יום ויום ומצאה אותו הדם תוסס. פעם אחת נכנסה והביטה אותו ומצאו ששתק. אותה שעה ידעה שנהרג בנה האחר לקיים מה שנאמר: "שופך דם האדם באדם דמו ישפך".¹⁸

חזקוני, הכח של בית הדין

"כי בצלם אלהים" - דוגמת אלהים לא תקלל. "עשה את האדם" - שיהא דין ושופט לירא ממנו.¹⁹

¹⁴ צו המלכות, פקודת המלך. בנמשל, זו התורה.

¹⁵ ראה הרחבת העניין של רוצח בשגגה, בהמשך לדימוי של איקונין המלך, בדברים דברים רבה ב ל, פרשת ואתחנן: "לנוס שמה רוצח - רבנן אמרין: למה הדבר דומה? לחרש שהיה עושה איקונין של מלך. מתוך שהוא עושה בה, נשברה לתוך ידיו. אמר המלך: אילו בטובתו שיברה, היה נהרג. עכשיו ששיברה שלא בטובתו, ייטרד למטלון (מכרות). כך גזר הקב"ה: שופך דם האדם באדם דמו ישפך, אבל מי שהורג נפש בשגגה שלא בטובתו, גולה ממקומו, שנאמר: ונס אל אחת הערים האל וחי".

¹⁶ עניין זה של כהן גדול שלכאורה לא היה נידון על רצח, בדומה למלך (ראה שאלו בהמשך המדרש), צריך ברור. אפשר שהעניין קשור להוראת התורה: "מעם מזבחי תקחנו למות", שהמקדש כאילו מכפר. ראה דברינו [לאחוז בקרנות המזבח](#) בפרשת משפטים. לגבי מלך, ראה המשך המדרש שם: "אין לך גדול משאלו ... מי גבה הימנו? הדם שהיה בידו במיתתו. לא ישראל גבו אותו, אלא הגבעונים ... הכהנים מחלו לו והגבעונים לא מחלו לו ... ומן הדבר הזה היה דוד מתיירא, שנאמר: (תהלים נא) הצילני מדמים אלהים".

¹⁷ אגב ערי מקלט ודין רוצח בשגגה שהזכרנו בהערה 14 לעיל, הבאנו מדרש זה שגם הוא בדין ערי מקלט בפרשת ואתחנן. את שאלת המדרש על סבב ההריגות האינוסופי, כולל בית דין שהורג ("שופך דם האדם באדם דמו ישפך"), אפשר לקשר היטב לדיונים ולהתחבטויות לגבי עונש מוות בחברה הכלל-אנושית. תשובת המדרש היא רק על רוצח בשגגה. שם מנסים לקטוע את סבב ההריגות ונקמות הדם. ראה תוספתא מכות ג ה א' שני תלמידי החכמים המלווים את הרוצח בשגגה לעיר המקלט מדברים על לבו של גואל הדם: "אל תנהג באיש הזה מנהג שופך דם כי בשגגה בא מעשה לידו" - צריך לקטוע את שרשרת הדמים. אבל לא לגבי רוצח בזדון! זה שמתירים בו והוא עונה בבוטות: "יודע אני ועל מנת כן אני עושה" (תוספתא סנהדרין יא ד). וכשבא רבי עקיבא, שראינו את דבריו לעיל (הערה 7) על ביטול הדמות ומקצין לצד השני ופוסל למעשה את כוחו של בית הדין להוציא רוצח בזדון להורג: סנהדרין ההורגת אחת לשבע שנים או אפילו אחת לשבעים שנה נקראת "חובלנית" ורבי טרפון ורבי עקיבא אומרים: אילו היינו בסנהדרין - לא נהרג אדם מעולם, עונה להם רבן שמעון בן גמליאל: אף הן מרבין שופכי דמים בישראל (מכות ז ע"א). ונראה בפשטות שרבן גמליאל מכוון לפסוק שלנו והופכו על פניו. מי שמתחסד ולא הורג רוצחים בזדון, סופו שהוא שופך דמים.

¹⁸ צר לנו לסיים במדרש פסימי זה הקובע שבעצם, אין הצו הבסיסי של איסור שפיכת דמים והענישה עליו, מתקיים בחברה האנושית. ולצערנו גם פה במדינת ישראל "משרבו הרוצחים". הרבה בני אדם הרגו ומתו בשקט על מיטותיהם. במיטתם ולא במיתתם המגיעה להם. לעתיד לבוא ייפסק הרצח או ייסגר החשבון. ואין נחמה לאם על הדם של האחים בניה, גם אם פסק לתסוס.

¹⁹ ואולי כבר הקדים רש"י את חזקוני בפירוש לפסוק: "אם יש עדים המיתוהו אתם. למה? כי בצלם אלהים עשה את האדם". רוב מניין ובניין של המדרשים והפרשנים מבינים את החצי השני של הפסוק המנמק: "כי בצלם אלהים עשה את האדם" שכוונתו על האדם הנרצח. ואין להתפלפל ולהקשות מה עם צלם אלהים של הרוצח (כפי שאולי ניתן להבין מדברים רבה לעיל: נמצאו הכל הורגים ונרצחים בחייהם), שהרי פשיטא שהרוצח לא רק מיעט בדמות המלך, הנרצח, אלא גם בדמות עצמו ובטל ממנו צלם אלהים. אך ניתן גם להבין אחרת. שהנימוק בפסוק: "כי בצלם אלהים עשה את האדם", אינו על הנרצח ובודאי לא על הרוצח, אלא מכון לבית הדין שנקרא "אלהים" שידון דיני נפשות. "כי בצלם אלהים עשה את האדם" - את השופטים, את המערכת האנושית האחראית על החקירה, התביעה, העמדה לדין ועל הענישה. יכולת בני האדם להעניש בכלל, להעניש בנטילת חיים של מי שנטל חיים, בפרט, היא משום שהם נבראו בצלם אלהים. הציווי מוטל על החברה האנושית לטפל בעוולות בין אדם לחברו ובין אדם לחברה, ובכללם פשע הרציחה. רק לה החובה והסמכות לדון ולשפוט רוצחים, רק בני האדם יעשו זאת. הקב"ה לא יתערב - רק החברה האנושית המצווה "שופטים ושוטרים תתן לך".

**שבת שלום וחודש טוב
וגשמים בעיתם וכתיקונם
מחלקי המים**

מים אחרונים: תם הדף ולא נשלם העניין. ראה איכה רבה ב ד, ד טז וכן קהלת רבה י א על הדם התוסס של זכריה, עד שנבוזרדאן הרוצח הגדול, ששחט עליו שמונים אלף פרחי כהונה, חזר בתשובה בעקבות הפסוק שלנו; תנחומא לך לך יט על אברהם שחשש ששפך דמים במלחמת ארבעת המלכים; קטעי מדרשים - גניזה (מאן) עמוד סג על השטן שטען כנגד אברהם בעקידה; מדרש שכל טוב בראשית לז ראובן שמזהיר את האחים על בסיס הפסוק שלנו ועוד.